

ŽÁK A JEHO ROLE SUBJEKTU NEBO OBJEKTU VÝUKY, PŘÍPADOVÁ STUDIE

PUPILS AND THEIR ROLE AS SUBJECTS OR OBJECTS OF TEACHING, CASE STUDY

Jaroslava Ševčíková^{1,2}, Jitka Plischke¹, Anna Ševčíková³

¹ Ústav pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

² Střední škola Kostka, s. r. o., Vsetín

³ Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha

Abstrakt

Žák je jedním z činitelů výuky. Jak vnímá svou roli ve výuce a managementu třídy, a jaké je jeho pojetí role ve vazbě na osobní spokojenost? Problém je řešen prostřednictvím exploratorní případové studie tří žáků, v průběhu třinácti let jejich školní docházky, která sleduje, jak se mění žákem vnímaná role v závislosti na podmínkách výuky.

Cílem studie je popsat, jak žák vnímá své pojetí výuky v roli subjektu či objektu, jak se role generuje a mění v průběhu školní docházky, a která mu přináší vyšší spokojenost. Hledá obecné vzorce formování rolí a možnosti využít je tak, aby žák přijal žádoucí roli aktivního subjektu.

Obecné vzorce geneze se zviditelnily. Výsledky ukazují, že ovlivnění žákovy role je možné a že participace na výuce vede k vyšší spokojenosti žáka.

Klíčová slova: *žák; žákovo pojetí výuky; výuka; žák subjekt; žák objekt; management třídy*

Abstract

The pupil is one of the factors of teaching. How does he perceive his role in teaching and classroom management, and what is his concept of the role in relation to personal satisfaction? The problem is addressed through an exploratory case study of three students, over the course of thirteen years of their schooling, of how the student's perceived roles change depending on the conditions of instruction.

The aim of the study is to describe how the pupil perceives his concept of teaching in the role of subject or object, which role brings him satisfaction and how it is generated and changes during schooling. It seeks general patterns of

role formation and ways to use them so that the student adopts the desirable role of an active subject.

General schemes of genesis have become visible. The results show that influencing the pupil's perception of the role is possible and that participation in teaching leads to higher pupil satisfaction.

Keywords: *pupil; pupil's concept of teaching; teaching; pupil as a subject; pupil as an object; classroom management*

1 ÚVOD

Žákova role v managementu třídy (McDonald, 2013) je v edukační praxi trvale řešena.

Žák se učí, učitel vyučuje a spolu vytváří prostředí a podmínky pro výuku. Aktivní přístup žáka k učení je zásadním požadavkem, byť není vždy realizován (Petty, 2008), je však spojen s přijetím jedné z rolí. Žák přijímá roli objektu nebo subjektu a ta je ovlivněna řízením třídy, přístupem učitele i vlastní aktivitou žáka v učícím se společenství (Watson et al., 2012).

Fenomén role byl zvolen proto, že mu žák rozumí a je schopen téma diskutovat. Máme za to, že je žádoucí hledat nástroje, jak žakovu roli ovlivňovat.

2 TEORIE

Žákovo pojetí výuky je pojem inspirovaný modelem *učitelova pojetí výuky* (Mareš, et al, 1996). Model využíváme pro jeho srozumitelnost pro žáka. Vyjadřuje subjektivní, původně tacitní soubor postojů žáka k výuce a své ne/účasti na ní (Novotná, 2003). Přistupujeme k němu jako k fenoménu, tomu co je, popisovanému žákem, individualitou. Žákovo pojetí výuky a přijatá role spolu blízce interagují (Tauber, 2007).

Vývoj postoje žáka k roli subjektu nebo objektu výuky (Reeve, Jang, 2006) nebyl zatím pro praxi uspokojivě vyřešen. Na žáka v roli subjektu nahlížíme jako na aktivního participanta a spolutvůrce výuky, na žáka v roli objektu jako na pasivního příjemce hotového kurikula (Čáp, Mareš, 2007). V souladu s Křivohlavým (2001) vycházíme z předpokladu, že žák v roli aktivního subjektu bude vnímat vyšší spokojenost se svou rolí a zároveň vyšší sounáležitost s výukou a jejími cíli.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Exploratorní případová studie popisuje u 3 žáků vývoj individuálního pojetí jejich role ve výuce jako subjektu nebo objektu výuky.

Výběr respondentů je záměrný, jedná se o typické reprezentativní, intaktní žáky, dnes již absolventy střední školy, oborů s maturitou, dvě dívky a jednoho chlapce.

Sběr dat probíhal v reálném čase od 8. až do 13. ročníku jejich školní docházky, od 1. do 7. ročníku retrospektivně, ze vzpomínek žáků a rodičů, prostřednictvím rozhovorů a autonomního psaní.

Data byla analyzována, systematicky porovnávána, a byly hledány pravidelnosti generující obecné vzorce (Švaříček, Šedová, 2014), ale i odchylky, vztahy a vazby. Vyhledávány byly žáky vnímané změny role v časové linii školní docházky, a vlivy, které na roli působí z vnitřního i vnějšího prostředí. Sledována byla vazba na spokojenost žáka ve škole.

4 VÝSLEDKY/OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

Výsledky ukazují, že žák je schopen na výzvu zvědomit svou roli subjektu či objektu výuky a popsat své pojetí výuky i přínosy a ztráty role.

Geneze žákova pojetí výuky a jeho role vykazuje dynamiku a zároveň obecné vzorce v čase, na základě zkušeností a osobnostního rozvoje.

V čase se vyvíjí:

- od pojetí role naivního subjektu se zdánlivou participace bez skutečného vlivu na výuku; 1. stupeň ZŠ;
- přes roli pasivního objektu až loutky, rezignovaného diváka; 2. stupeň ZŠ;
- k aktivnímu subjektu s vlivem na výuku;
- až k autonomnímu pojetí výuky žákem; SŠ.

Vliv spolužáků obecný vzorec nevykazuje, ale je dynamický.

Vliv učitele vykazuje obecné vzorce závislé na tom, jak on sám sebe žákům prezentuje v roli ne/autonomního učitele a jak na ně nahlíží, buď jako na subjekty či objekty svého působení.

Konkrétní výsledky vztahujeme pouze k tomuto případu, zobecnění považujeme za platné univerzálně.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Výsledky výzkumu ukazují, že žák vnímá své pojetí role v managementu třídy i ve výuce. Je schopen zvědomit a vyjádřit popis své role subjektu nebo objektu a dokáže argumentovat její bezprostřední přínosy a ztráty.

Obecný vzorec vykazuje vývoj role v čase, na základě zkušenosti, osobnostního rozvoje a působení prostředí. Žák je schopen spojit svou aktuální roli s vyjádřením spokojenosti v ní.

Ukazuje se, že autonomní učitel, nahlízející na žáka jako na subjekt, ho vede k přijetí role subjektu, a poskytuje mu prostor pro uplatnění pravomocí a účasti na výuce, a naopak.

Zobecněné vzorce vývoje role žáka ve výuce plánujeme využít ke konstrukci nástroje, pro změnu žákova pojetí výuky a své role v ní, směrem k aktivnímu subjektu, až autonomnímu žákovi. Připravujeme model akčního výzkumu, kterým budeme tezi ověřovat v praxi.

6 LITERATURA

- Čáp, J., & Mareš, J. (2007). *Psychologie pro učitele*. Portál.
- Křivohlavý, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Portál.
- Mareš, J., Slavík, J., Svatoš, T., & Švec, V. (1996). *Učitelovo pojetí výuky*. Masarykova univerzita.
- McDonald, T. (2013). *Classroom management*. Oxford, NY: Oxford University Press.
- Novotná, J. (2003, 10. září). *Výzkum studentova pojetí žákovy role*. 11. výroční mezinárodní konference ČAPV, Masarykova univerzita Brno, Česká republika.
- Petty, G.(2008). *Moderní vyučování*. Portál.
- Reeve, J., & Jang, H. (2006). What Teachers Say and to Support Students' Autonomy during a Learning Activity? *Journal of Educational Psychology*, 98(1), 209–218.
- Švaříček, R. & Šedová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál.
- Švec, V. (2012). Tacitní znalosti jako most mezi teorií a praxí v pedagogické přípravě budoucích učitelů. *Pedagogická orientace*, 22(3), 387-403.
- Tauber, R. T. (2007). *Classroom management: sound theory and effective practice*. Connecticut: Greenwood Publishing Group.

Watson, D., Emery, C., & Bayliss, P. (2012). *Children's social and emotional wellbeing in schools: A critical perspective*. Policy Press.